

Uwagi wstępne

Introduction

Dzięki digitalizacji obserwujemy dziś zwiększoną, a w zasadzie niemal nieograniczoną, dostępność polskiej prasy drugiej połowy XIX wieku. Z pewnością przekłada się to na jej wzrastającą cytowalność w pracach naukowych, także wśród najmłodszych badaczy. Rozrastające się repozytoria internetowe niekoniecznie jednak wpływają na intensyfikację badań, które by były zorientowane na konkretne czasopisma jako autonomicznie postrzegany przedmiot studiów szczegółowych lub syntetycznych. Dotyczy to nawet pism powszechnie uznawanych za reprezentatywne (czy wręcz w rozmaity sposób formacyjne) dla pokolenia polskich pozytywistów, zwłaszcza w fazie wyłaniania się jego światopoglądu i lokowania na mapie polskiej literatury i kultury. Trzy najważniejsze spośród nich — „Przegląd Tygodniowy” (1866–1904), „Niwa” (1872–1905), „Opiekun Domowy” (1865–1876)¹ — mają dziś skrajnie odmienny stan badań. O ile pierwszy periodyk został w ostatnich latach wszechstronnie opracowany i opisany — dzięki zespołowej pracy grantowej, kierowanej przez Annę Janicką² — o tyle dwa pozostałe bywały i są nadal zbyt rzadko poddawane naukowemu namysłowi.

Szczególny na tym tle jest przykład „Opiekuna Domowego” — zwykle jedynie wzmiankowanego w rozmaitych kompendiach prasoznawczych i w rozprawach lite-

¹ Pełne tytuły pism w momencie ich powstania: „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych”, „Niwa. Dwutygodnik naukowy, literacki i artystyczny”, „Opiekun Domowy. Pismo tygodniowe obrazkowe”.

² Zob. *Pozytywiści warszawscy. „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, seria I: *Studia, rewizje, konteksty*, red. naukowa i wstęp A. Janicka, Białystok 2015; *Pozytywiści warszawscy. „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, seria II: *Świat, Europa, Polska*, red. naukowa i wstęp A. Janicka, Białystok 2020; a przede wszystkim ósmiotomowa antologia (wraz z autorskimi wstępami do szczególnych jej działów) *„Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. Teksty, analizy, komentarze*, wydana w 2019 roku w Białymstoku i dostępna na <https://repozytorium.uwb.edu.pl>. Zob. też: A. Janicka, *Pozytywiści warszawscy — dylematy pokolenia. Studia*, Warszawa 2022; A. Janicka, *Inna Europa. Studia o publicystyce „Przeglądu Tygodniowego” (1866–1878)*, Kraków 2023.

raturoznawczych dotyczących tzw. walki „starej” i „młodej” prasy na początku lat siedemdziesiątych XIX wieku lub jednostronnie ujmowanego jako magazyn pedagogiczny³. Brak różnorodnie sprofilowanych badań poświęconych temu tygodnikowi wydaje się tymczasem wyjątkowo dotkliwy. Oto powody.

Dysproporcje w stanie wiedzy na temat pism będących ze sobą w złożonych zależnościach (jak w przypadku trzech wskazanych) mogą zniekształcać (lub wręcz fałszować) nasze postrzeganie i rozumienie ważnych zjawisk kulturowych, społecznych, literackich, które ich redaktorzy i autorzy na bieżąco rejestrowali lub kreowali. Ponadto dominuje (nawet jeśli przybiera jedynie formę wzmianek) upraszczające spojrzenie na „Opiekuna Domowego”, uwzględniające wyłącznie czasy jego działalności od 1872 roku, które zwykle uznaje się za „pozytywistyczną” fazę jego bytu. Jest to rezultatem stawiania pytań o losy polskich młodych pozytywistów, które upodrzędza zadanie poznawania faz rozwojowych czasopisma i warunkujących je czynników. Taka zawężająca optyka — unieważniająca, a przynajmniej marginalizująca, wcześniejsze (a czasowo dominujące, bo składające się na ponad sześćdziesięcioletnią historię) etapy formowania się i funkcjonowania „Opiekuna Domowego” — skutkuje luką badawczą. Jej uzupełnienie staje się niezbędne zarówno ze względu na wiarygodność rekonstrukcji dziejów polskiej prasy dziewiętnastowiecznej, jak i z uwagi na kompletność wiedzy historycznoliterackiej przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX wieku, dla której rzetelne rozpoznanie zmian w zakresie publicystyki pozostaje wciąż ważnym zadaniem. Motywowane jest to i stałą potrzebą pogłębiania namysłu nad siódmą dekadą tego stulecia⁴, i dążeniem do weryfikacji lub aktualizacji ustaleń dotyczących programowego stadium światopoglądowo-literackiego kształtowania się nowego pokolenia dziewiętnastowiecznej inteligencji. Przede wszystkim zaś — priorytetową koniecznością poznania wszelkich wymiarów działalności i oferty czytelniczej ważnego czasopisma o interesującej dynamice ewoluowania i profilowania się, dużej zmienności redakcyjnego kierownictwa, niełatwych losach wydawniczych i odważnych ambicjach wpływania na różnych odbiorców.

Wszystkie te (a są to tylko najważniejsze) kwestie skłoniły nas do przeprowadzenia całościowej kwerendy „Opiekuna Domowego” i podjęcia pierwszych (niekiedy dopiero rekonesansowych) prób wyłaniania ważnych badawczo tematów i problemów szczegółowych, gwarantujących rzetelne rozpoznanie jego interdyscyplinarnego potencjału. Opublikowane w tym tomie artykuły są owocem wstępnej fazy pionierskich badań uwzględniających zastaną wiedzę, ale też podejrzliwych

³ Prace te zostały przywołane w poszczególnych artykułach opublikowanych w tym tomie. Warto też odnotować, że „Opiekun Domowy” został — obok innych pism z epoki — objęty szczegółowymi kwerendami w granie „Poezja na marginesie cywilizacji”, kierowanym przez Radosława Okuliczak-Kozaryna, a ich efekty są dostępne na stronie: <https://pnamc.ehum.psn.pl>.

⁴ Zob. np. *Literatura i kultura lat 60. XIX wieku między polityką a prywatnością. Dyslokacje*, red. naukowa U. Kowalczuk, D.W. Makuch, D.M. Osiński, Warszawa 2019; J. Kubicka, *Na przełomie. Pozytywiści warszawscy i pomoc własna*, Warszawa 2016, s. 68.

wobec obowiązujących schematów poznawczych i konceptualizacji wiedzy na temat przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX wieku. Na tym etapie prac ogromne znaczenie ma poszukiwanie optymalnych podstaw metodologicznych zgłębianych zagadnień, dlatego autorki i autorzy zaprezentowanych tekstów przyjęli rozmaite perspektywy poznawcze oraz w zróżnicowany sposób wyznaczali pola swoich naukowych dociekań. Wydaje się, że wielość podejść, odmienność ogniskowania zainteresowań, alternatywne sposoby formułowania pytań mogą być skutecznymi środkami stwarzania podstaw dla przyszłej monografii pisma.

Urszula Kowalczuk